

Először a rács mögött - gondolatok az első-büntényes elkövetők helyzetéről a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben

CZENCZER Orsolya¹ – TOLNER Anita²

A magyar büntetés-végrehajtási intézetekben több sajátos kezelési igényű fogvatartotti részleget különítünk el. Ezek a részlegek elsősorban azért jöttek létre, hogy az adott fogvatartott egyéni, speciális helyzetét az állomány szakszerűen, célirányosan és a legnagyobb odafigyeléssel tudja kezelni. Hazánkban 2018. február 1-jén vezették be mintegy kísérleti jelleggel az első-büntényes elkövetők részlegét. A részleg célkitűzése a fogvatartotti populáció egy specializált csoportjának a védelmére, bűnismétlési, visszaesési kockázatának csökkentésére irányuló kezdeményezés, valamint a jelentkező börtönártalmak és prizonizációs hatások minimalizálása és az elítéltek áldozattá válásának megakadályozása.

Kulcsszavak: első-büntényes, fogvatartottak, elítéltek, büntetés-végrehajtás

1. Bevezetés

A társadalomra legveszélyesebb normasértések elkövetőinek felelősségre vonása a büntetőjog sajátos hatáskörébe tartozik. A felelősségre vonással azonban nincs lezárva a folyamat, hiszen ekkor kap hangsúlyt a kiszabott szankció végrehajtásának módja, annak eszközei. A büntetés-végrehajtás egyik legfontosabb feladata ugyanis – a társadalom igényének megfelelően végrehajtani rendelt büntetőjogi szankciók mellett – a fogvatartottak társadalomba visszavezetésével, a megbomlott jogi egyensúly helyreállításán munkálkodni. A társadalmi változások és az arra reagáló büntetőpolitika megalkotta a büntetés-végrehajtás kódexét, a 2013. évi CCXL. törvényt, amely új alapokra helyezte a magyar büntetés-végrehajtást, kezdve onnan, hogy magát a büntetés-végrehajtási jogviszony fogalmát is meghatározza, immár pönális kény-

¹ Dr. CZENCZER Orsolya PhD, bv. alezredes, egyetemi docens, tudományos főmunkatárs. NKE Rendészettudományi Kar, Büntetés-Végrehajtási Tanszék
Orsolya CZENCZER PhD, correctional lieutenant colonel, Associate Professor, senior lecturer, University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Department of Corrections
<https://0000-0002-3318-6767>; czenczer.orsolya@uni-nke.hu

² TOLNER Anita bv. főhadnagy, reintegrációs tiszt, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet
Anita TOLNER correctional lieutenant, reintegration officer, Middle-Transdanubium National Prison
tolner.anita@bv.gov.hu

szer jogviszonyként definiálva azt. Változásokat eszközölt továbbá a végrehajtásért felelős szervek hatásköreiben, döntéseik formai és tartalmi követelményeiben, illetve az azokkal szembeni jogorvoslati lehetőségekben is. A szabadságvesztés mint a legelterjedtebb büntetési forma újraszabályozása az új törvény egyik legfontosabb novuma. E körben a kódex új, a jelenlegi társadalmi helyzetre reagáló alapelveket fogalmaz meg (rugalmasság, pragmatizmus, káros hatások minimalizálása, egyéniesítés). A hatályos normákhoz hasonlóan, továbbá is kiemelt célként határozza meg a társadalomba való visszailleszkedés elősegítését, az elítéltek hatékonyabb oktatását és foglalkoztatását, a szabadulás utáni jogkövető életmód kialakításához szükséges feltételek biztosítását, valamint az önellátó, önfenntartó büntetés-végrehajtás kialakítását. Mindezek elérésére, valamint a progresszív szemléleten alapuló és az individualizált igényekhez igazodó büntetés-végrehajtás kialakításáért, az új kódex szellemisége alapján bevezettek számos új jogintézményt, köztük az első-büntényes elkövetők részlegét.

A társadalmi bűnmegelőzés olykor problémákba ütközik, a prevenciót szolgáló programok nem minden esetben váltják ki azt a hatást, amit elvárnak tőlük. Ezek a törekvések csak akkor lehetnek sikeresek, ha azt az egész társadalom közügyként kezeli. A szándékos és gondatlan bűncselekmények elkövetőivel szemben lefolytatott büntetőeljárások végén a bíróságok akár a legsúlyosabb büntetést, a szabadságvesztést is kiszabhatják, így ezek az elkövetők börtönbe³ kerülnek. A büntetésüket töltő fogvatartotti populáció heterogén összetételű, nem egységes, az elkövetett bűncselekmények súlyossága, a kiszabott ítétek tartama, a kriminális karrier, a korábbi fogva tartások során megszerzett börtönrutin mind-mind olyan tényezők, amelyek indokolják a fogvatartottak differenciálását.⁴

A magyar büntetés-végrehajtási intézetekben több sajátos kezelési igényű fogvatartotti részleget különítünk el. Ezek a részlegek elsősorban azért jöttek létre, hogy az adott fogvatartott egyéni, speciális helyzetét az állomány szakszerűen, célirányosan és a legnagyobb odafigyeléssel tudja kezelni. A hatékony és eredményes reintegráció alapja az egyéniesítés. Ha oda tudunk figyelni a lehető legnagyobb mértékben a fogvatartott egyéni helyzetére, problémájára, fennálló időszakos vagy huzamosabb állapota, és ezeket speciálisan arra a helyzetre létrehozott részlegen, csoportban és szakértelemmel rendelkező állománnyal biztosítjuk, úgy a reintegráció esélyét teremtjük meg a fogvatartott számára. A számos speciális részleg közül, jelen tanulmányban az egyik legfontosabbat kívánjuk bemutatni: az első-büntényesek részlegét.

Az első-büntényes elkövetők⁵ fogalmát a bírói gyakorlat már régóta alkalmazza. A Btk. ugyan nem szabályozza *expressis verbis* az első-büntényesek fogalmát, ugyanakkor a büntetési tétel kiszabásánál figyelembe veszi, hogy az elkövetőt először ítélik

³ Börtön fogalom alatt a szerzők a büntetés-végrehajtási intézetet mint intézményt értik, nem mint végrehajtási fokozatot.

⁴ A büntetés-végrehajtásban a differenciálás fogalmát többféle értelmezés szerint használják. Jelen tanulmány terjedelmi korlátaira tekintettel csupán lábjegyzeti említésre van lehetőség, de a teljesség igénye nélkül a büntetés-végrehajtásban differenciálunk: életkor, büntetőjogi szempontok, fogva tartás jellege, nemek szerint, egészségügy és mentális állapot, visszaesés, bűncselekmény jellege, iskolázottság stb. szerint.

⁵ Elsőbüntényes elítélt az az fogvatartott, akit először ítélt a bíróság végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre.

végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésre, vagy már volt korábban a legsúlyosabb büntetéssel büntetve. A bírói gyakorlatban az első-büntényes minőség elsősorban a büntetés tartamának enyhítésében jelenik meg.

Büntetés-végrehajtási szempontból az első-büntényes elítéltek csoportja képezi a fogvatartotti populáció jelentős részét, mintegy 41%-át.⁶ Heterogén csoportot alkotnak, végrehajtási fokozatok szerint a legenyhébb, fogház fokozattól a legszigorúbb, fegyház fokozatig, bűncselekmények súlya szerint a vétségektől a büntettekig, bűnösség szempontjából a gondatlanságtól a szándékosáig, az elkövetett bűncselekmények tekintetében a kisebb vétségektől a súlyosabb személy elleni erőszakos bűncselekményekig (rablás, súlyos életellenes bűncselekmények) és végül a szabadságvesztés tartamát tekintve pedig a rövid ítélettől a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltőkig minden kategória képviselteti itt magát. A specializált részlegre történő behelyezés szempontjából fontos feltételek mégis különbséget tesznek a fent említett első-büntényesek között. A hazai büntetés-végrehajtás bölcsen felismerte, hogy nem elég az első-büntényes elkövetők differenciálása a büntetőeljárás során, hanem ezt az elvet a végrehajtás során is érvényesíteni kell. Ezért volt szükség egy olyan feltételrendszer megalkotására, amelynek köszönhetően nemcsak a visszaesők és első-büntényesek elkülönítése valósulhat meg, hanem különbséget kell tenni az egyes első-büntényesek között is, megkönnyítve a feladat végrehajtását és a célzott beavatkozások hatékonyságát.

Annak fontosságát, hogy az első-büntényeseket el kell különíteni a visszaeső, többszörösen visszaeső elítéltektől már évtizedek óta vallja a szakma. „A visszaesők, mint nagyobb csoport hatással lehet a kisebbre, a csoportnyomás kedvez ennek a tendenciának. Negatív értékeket, normákat megtapasztalhatják ezek a fogvatartottak a börtön mindennapjaiban. Mintakövetés, sajátos fogvatartotti szubkultúra értékeinek átvétele, amely egyrésztől beilleszkedésüket elősegíti, ugyanakkor lehet a megfélemlítés eredménye, a megtorlástól való félelem a csoporthoz való tartozás érzése vagy túlélési mechanizmus miatt.”⁷

A börtönben ezek a fogvatartottak egy közösségbe kerülnek olyan bűnelkövetőkkel, akik súlyosabb bűncselekmények elkövetéséért is felelősek lehetnek. Akár részesülnek speciális kezelésben akár nem, kimutatható, hogy szabadulásuk után megnövekszik a kriminális tevékenységek száma, esetlegesen közös elkövetésben is megegyeznek. Ennek a jelenségnek a magyarázata szociálpszichológiai folyamatokkal írható le.⁸

A visszaesők többségének helyzeti előnye van, hiszen ismerik már a börtönviszonyokat, manipulatívak, alakítani tudják az erőviszonyokat, helyismerettel rendelkeznek, rendszerint nincsenek beilleszkedési nehézségeik ellenben azzal, aki először kerül börtönbe. Az első-büntényes elkövetők a börtön kapujában nemcsak az intézményrendszer írott szabályaival találkoznak, hanem egy speciális szubkultúra íratlan,

⁶ Fogvatartottak száma és demográfiai adatai. Börtönstatisztikai Szemle, (2018), 1. 4–12. 8.

⁷ Pap Attila: Új rezsimszabályok az első büntényesek elkülönítésére? Börtönügyi Szemle, 27. (2008), 3. 79–80.

⁸ Kovács Zsuzsanna: A visszaesés megelőzésével kapcsolatos kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben. Börtönügyi Szemle, 33. (2014), 2. 61–75.

de annál erőteljesebb normarendszerével is. A fogvatartottak igyekeznek egymás között hierarchiát, egyfajta egyedi alá-fölé rendeltséget kialakítani, aminek alapja a bűnözői kapcsolatrendszer, az anyagi jólét, a fizikai erő, az edzettség és az elkövetett bűncselekmények, tehát a legfőbb státuszképző tényezők. Aki ezek közül egyik tényezővel sem rendelkezik, viszont tudásával ki tud tűnni és segítségére tud lenni a fogvatartotti hierarchia csúcsán állóknak, bár nem a hierarchia tetejére, mégis megbecsült pozícióba kerülhet tudása által. Az az elítélt viszont, aki ezek egyikével sem rendelkezik viktimológiai szempontból ki lehet szolgáltatva a többi fogvatartottnak. A büntetés-végrehajtás mindent elkövet annak érdekében, hogy ezt a belső hierarchiát kezelje. Ennek egyik legeredményesebb megoldása a fogvatartottak célirányos elkülönítése, amely esélyt teremt arra, hogy az ilyen típusú börtönártalmak minimálisra szoríthatók legyenek.

2. Az első-büntényesek részlegének működése Magyarországon

Hazánkban 2018. február 1-jén vezették be mintegy kísérleti jelleggel hat büntetés-végrehajtási intézetben az első-büntényes elkövetők részlegét (Részleg) mint specializált részleget.⁹ Mivel sem a büntetés-végrehajtási kódex,¹⁰ sem az abban foglaltak végrehajtására vonatkozó rendeletek nem tartalmazták ezt az új jogintézményt, ezért annak bevezetése alkalmával működésének szabályozására a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet Országos Parancsnoki Szakutasítást és Módszertani Útmutatót dolgozott ki.¹¹ A szakutasítás szerint a Részleg célkitűzése a fogvatartotti populáció egy specializált csoportjának a védelmére, bűnismétlés, visszaesési kockázatának csökkentésére irányuló kezdeményezés, amely a jelentkező börtönártalmak és prizónizációs hatások – amelyek a totális intézmény velejárói – minimalizálására törekszik. Cél továbbá a rendkívüli események bekövetkezése lehetőségének csökkentése és nagyobb hatékonyságot elérni az alkalmazható célzott beavatkozásokban.¹²

A Részlegen elhelyezettek az általuk elkövetett bűncselekmények tekintetében színes képet mutatnak. Legjellemzőbb a vagyon elleni bűncselekmények (lopás, sikasztás, csalás, gazdasági csalás) elkövetőinek jelenléte, ami az itt elhelyezett fogvatartottak közel 60%-át jelenti. Jellemző továbbá a közlekedési bűncselekmények elkövetőinek a száma, azon belül is a járművezetés ittas állapotban és annak minősített esetei, valamint a környezet és természet elleni (a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése), vagyon elleni erőszakos (kifosztás, dolog elleni), költségvetést károsító

⁹ A bv. intézeteket előzetes felmérések alapján jelölték ki a Részleg kialakítására. 2018. február 1-jén kezdte meg működését a részleg 6 intézetben, összesen 155 férőhellyel, amely 129 férfi és 26 női elítélt számára biztosított elhelyezést.

¹⁰ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

¹¹ 13/2017. (II. 16.) OP szakutasítás az egyes reintegrációs feladatok végrehajtásának eljárási szabályairól.

¹² BVOP Belső Módszertani Útmutató az első büntényes elkövetők részlegéhez. 2018.

(költségvetési csalás) és végül a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények (embercsempészet) elkövetői is jelen vannak az első-büntényesek között.

A Részlegre történő behelyezési kritériumokat a bv. intézetek a befogadást követően már az elítélt befogadó részleg¹³ való tartózkodása alatt a befogadási eljárás részeként megvizsgálják. Amennyiben a fogvatartott megfelel a Részlegre való behelyezés feltételeinek,¹⁴ valamint beleegyező nyilatkozattal járul hozzá a behelyezéshez, úgy számára biztosítani kell ezt a lehetőséget. Amennyiben a befogadó intézetben nincs működő első büntényes részleg, úgy az elítéltet át kell szállítani olyan bv. intézetbe, ahol első büntényes elkövetők részlege működik.¹⁵

A Részlegre helyezés feltételeinek vizsgálatakor a jogszabályban foglaltakon kívül az intézet több szempontot is figyelembe vesz, ilyen például a szabadságvesztés tartama vagy az elítélt biztonsági kockázatba sorolása.¹⁶ Amennyiben az elítélt minden feltételnek megfelel, a reintegrációs tiszt tájékoztatja a részleg működésével kapcsolatban.¹⁷

2.1. Hatékony reintegráció az első büntényesek részlegében

A fogvatartottak reintegrációs programokba, oktatásba és különböző képzésekbe történő bevonásáról az adott bv. intézet Befogadási és Fogvatartási Bizottsága dönt. Így van ez az első büntényesek részlegén is. A Részlegben elhelyezett elítéltekkel kapcsolatos reintegrációs és pszichológusi foglalkozások kiemelten kezelik a börtönártalmak minimalizálását, a családi kapcsolatok megerősítését, valamint a visszaesési kockázatot

¹³ A teljeskörűség azt feltételezné, hogy már a befogadó részlegre helyezéskor is megvalósuljon egyfajta differenciálás a fogvatartottak között e szempont alapján, azaz különítsék el már a befogadó részlegen is az első-büntényest az esetlegesen visszaeső elítélttől, de ez egyelőre nem előírás és a büntetés-végrehajtási intézetek befogadóképességének korlátozott volta miatt nehezen megoldható lenne.

¹⁴ Részlegre történő behelyezés feltételei során csak olyan újonnan befogadott, felnőtt korú férfi – a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási intézet vonatkozásában női – elítélteket lehet elhelyezni, akiket első alkalommal ítéltek végrehajtandó szabadságvesztésre, valamint

- akik korábban elítéltként bv. intézetben nem voltak fogva tartva,
- akik korábban 2 hónapot meg nem haladó időtartamban voltak kényszerintézkedés,
- hatálya alá tartozó személyként fogva tartva,
- akik a szabadságvesztés jogerőre emelkedését megelőzően 2 hónapot meg nem haladó időtartamban voltak letartóztatottként fogva tartva,
- akik nem személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el, Btk. tételesen felsorol,
- akik az 5 évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztést fogház vagy börtön fokozatban töltik,
- akik a „szökés” fogvatartási kockázat szempontjából alacsony, kivételesen közepes besorolásúak,
- akik általános rezsimbe helyezettek vagy enyhébb rezsimbe helyezhetők,
- akiknek a biztonsági kockázati besorolásuk alacsony, közepes, illetve kivételes esetben magas, valamint
- akik a részlegre helyezésüket vállalják.

¹⁵ Az átszállítás ügyében soron kívül, de legfeljebb a felterjesztést követő 5 munkanapon belül kell döntést hozni, engedélyezése esetén pedig a soron következő kórszállítással a kijelölt bv. intézetben kell szállítani.

¹⁶ Magas biztonsági kockázati besorolású elítélt kizárólag abban az esetben helyezhető a Részlegre, amennyiben a besorolásra szuicid veszélyeztetettség miatt került sor. A többi elítélteknek megfelelően első-büntényesek esetében is kiemelten figyelni kell a fogvatartott öngyilkossági cselekményeinek megelőzésére és az azzal kapcsolatos feladatokra [27/2017. (II. 5.) OP szakutasítás].

¹⁷ Fontos kiemelni, hogy ha a befogadás során a részlegre helyezését nem vállalja, a fogva tartás alatt ezt a nyilatkozatát nem tudja már megváltoztatni.

csökkentését. A befogadást követő időszakban fokozott figyelmet fordítanak az elítéltek tájékoztatására, beilleszkedést segítő egyéni, illetve csoportos foglalkozások megtartására, a kapcsolattartás elősegítésére. A fogva tartás teljes időszaka alatt hangsúlyos az elítéltek munkáltatásba, oktatásba, képzésbe történő bevonása. A részlegzet működtető bv. intézetek törekednek arra, hogy az ott elhelyezett elítéltek munkáltatása, oktatása, lehetőség szerint a többi fogvatartottól elkülönítve valósuljon meg, de ez a kis létszámukra való tekintettel nem minden esetben valósítható meg. Kifejezetten ilyen nehézség a munkáltatás során történő elkülönítés, ugyanis ilyenkor jellemzően egy műhelyben, egy közös munkaterületen vagy munkakörben dolgoznak a fogvatartottak.

Az egyéb reintegrációs foglalkozások bv. intézetenként eltérők lehetnek, ám mind-egyiknek közös tulajdonsága, hogy összhangban van a részleg céljaival. A foglalkozásokat jellemzően a reintegrációs tiszt vagy az intézet pszichológusa tartja, esetenként a bv pártfogó felügyelő, börtönlelkész vagy külsős együttműködő szerv, szervezet célirányos programokat működtető tagja, képviselője. A foglalkozások az elítéltek igényeihez igazodnak, azokat a napirendben meghatározott időben és időtartamban tartják meg, valamint intézeti adottságoktól függően csoportos vagy egyéni foglalkozások is lehetnek.

A programok egy része a befogadási eljárás folyamatát egészíti ki, amely által az első büntényes befogadott számára átláthatóbbá, érthetőbbé válhat a bv. intézetbe kerülés folyamata. Az önismeret fejlesztése és a gyakorlati tudás megszerzése mellett vannak olyan programok, amelyek a szabadidő hasznos eltöltésére irányulnak, csökkenthetik a börtönártalmakat, a fogva tartással járó stresszt és a fogvatartottak közösségét csoporttá formálhatják. A programok nem folyamatosan, hanem a fogvatartotti igénynek és létszámnak megfelelően, annak függvényében valósulnak meg, olyan programok mellett, amelyek működtetése központi feladat.

A foglalkozások témája lehet beilleszkedést támogató egyéni, illetve csoportfoglalkozások, a családi kapcsolatok erősítését vagy támogatását célzó programok,¹⁸ látogatófogadáshoz kapcsolódó speciális programok és célzott kockázatkezelő programok, valamint a szabadulásra felkészítő programok.

A részlegek számos célirányosan reintegratív programot is működtetnek. A teljesség igénye nélkül ilyen például az életvezetési és háztartási szakkör, amely során a Részlegben elhelyezettek elsajátíthatják a háztartástani alapokat, a főzés és a megfelelő alapanyagok kiválasztásán, megvásárlásán át, az előkészítési folyamatokon keresztül, az új ételek elkészítésének folyamatát. Szintén eredményes program a Kezdjük újra! program, amelynek célja, hogy megtanítsa az elítélteket olyan technikákra, amelyek segítségükre lehet az álláskeresés területén. A program során megtanulják, hogyan kell önéletrajzot írni, gyakorolhatják a motivációs levelek elkészítését, különböző

¹⁸ Családi kapcsolatok erősítését és támogatását célzó programok, mint például a szabadulás előtt a családban felmerülő problémák, kérdések, tervek reális megoldási lehetőségeinek a kidolgozására szintén gyakori programlehetőség a Részlegeken. E programok megvalósításának hátterében a Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács által támogatott Családi Döntéshozó Csoportkonferencia módszere áll.

állásinterjú szituációkat is begyakorolhatnak, illetve tipikusnak mondható beszélgetéseket is elsajátíthatnak a programban részt vevők. Segíti a szabadulást követő munkába állást, megismerhetnek olyan helyzeteket kockázatmentes környezetben, amelyekkel álláskeresés közben, interjú során szembesülhetnek. Egy másik program a „Gazdálkodás okosan” program, amelynek célja, hogy gazdasági szempontú oktatással, pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos döntéshozatal folyamatait megismertesse az elítéltekkel. Az első büntényesek esetében hosszú idő telik el, hogy alkalmazkodni tudjanak ahhoz a megváltozott közeghez, ahol már nincs a család és a barátok támogató közege, ezért szükséges annak az elsajátítása, hogyan osszák be a személyes szükségletre fordítható összeget vagy például a telefonálási keretet, amit akár pár napon belül el is használnak, és ha ez megtörténik, akkor nem tudják tartani a kapcsolatot szeretteikkel. Ebből adódhat frusztráltság és szorongás, amely olyan lelki állapotot idézhet elő, amely meg alapozhat későbbiekben zárkán belüli konfliktust is. Ezt elkerülendő segít a „Gazdálkodás okosan” program.

Szintén számos kreatív műhely program fut ezekben a Részlegekben, nemcsak a szabadidő hasznos eltöltése céljából, hanem ezek hozzájárulnak az elítéltek motiválásához, például a családi kapcsolatok erősítése terén, a családtagok számára készített ajándékok lehetősége által, amelyet aztán kiküldhet az elítélt a hozzátartozóinak. A munka sikerélményt teremt, a kétkezi munka és kreativitás fejlesztése az alkotó fantázia megélése. Alkotói folyamat során az egyes foglalkozások egymásra épülnek, így egy folyamat az alkotás elkészüléséig tart. A folyamat során pedig fejlődik a fogvatartott türelme, kitartása, készsége, kezűgyessége és fantáziája.

Céltzott kockázatkezelő programokat is működtetnek a részlegben, ezekben elsősorban olyan elítélteket – érintettségük esetén – vonnak be, akiknek az agresszivitás, a szerhasználat kockázatát csökkentő és önérvényesítést elősegítő foglalkozássorozatok segíthetik a reintegrációjukat. Természetesen a többi elítélthez hasonlóan a Részlegeken elhelyezett elítéltek is részt vehetnek társadalmi és munkaerőpiaci integritást segítő programokon, valamint egyéb céltzott, kockázat- és ártalomcsökkentő programokon is.¹⁹

A fent felsorolt programok mellett még számtalan a fogvatartottak igényeinek megfelelő programok állnak rendelkezésre, mint az érzelmi intelligencia-fejlesztő tréningek, önismereti tréningek vagy szabadulásra felkészítő programok. Összességében ezek a programok nem folyamatosan, hanem igény szerint és létszám függvényében valósulnak meg.

A tapasztalhatóan jól működő és eredményes reintegratív szemléletű Részlegről azonban a kihelyezés is lehetséges. Ez a kihelyezés lehet önkéntes, amennyiben az elítélt maga írásban kérelmezi a részlegről történő kihelyezését, illetve lehet hivatalból, amikor az intézet maga kezdeményezi az elítélt Részlegről történő kihelyezését szankcionálási szempontok miatt. Ez utóbbi eset akkor állhat fenn, ha az elítélt az intézet-elhagyással kapcsolatos magatartási szabályokat megszegte vagy az intézetbe történő

¹⁹ A csoportos foglalkozások részét képezik a hétfői sportfoglalkozások, a különböző kártyajátékok, sakkverseny, asztalitenisz-versenyek is, amelyeknek szervezésében több elítélt is részt vesz.

visszatérési kötelezettségének nem az előírtaknak megfelelően tett eleget. Kizáró ok szintén, ha az elítélt a nyilatkozatban vállalt programban nem működik együtt, a büntetés-végrehajtás rendjét és biztonságát súlyosan megsérti, továbbá, ha súlyos vagy ismételt fegyelemsértést követ el, illetve, amennyiben a fegyelmi jogkör gyakorlója fedésnél súlyosabb fenyegetés kiszabásáról határoz.

Előfordulhat azonban olyan eset is, amikor az elítélt nem fegyelmi okból vagy önként, hanem egyéb okból kerül ki a Részlegről. Ilyen eset például, ha más különleges rendeltetésű, speciális részlegre helyezése válik indokolttá, mint például a vallási részleg, alacsony biztonsági kockázatú részleg, drogrevenüciós részleg vagy gyógyító terápiás részleg. Szintén előfordulhat olyan eset is, amikor az eredetileg fennálló behelyezési feltételekben következik be változás, azaz elítélt ellen folyamatban lévő újabb büntetőeljárás, vagy újabb ítéletről érkezik értesítés, vagy a fogva tartás adataiban olyan változás következik be, amely miatt a Részlegre való helyezés jogszabályi feltételei már nem állnak fenn.²⁰

2.2. Részlegben elhelyezettekkel kapcsolatos bánásmód és hangulat

Az már egyértelmű, hogy a Részlegben elhelyezett elítéltek sajátos odafigyelést igényelnek. Az általános részlegekhez képest az első büntényesek részlege nagyban különbözik hangulat szempontjából is. Az első büntényesek sokkal érzékenyebbek a börtönártalmakra, a bezártságra, az új norma- és napirendre, nincsen kialakult börtönrutinjuk, a rendszerben nem igazodnak el könnyen és olykor elveszetteknek is tűnhetnek.

Az elítéltek megváltozott helyzetét tovább nehezíti a családjuk hiánya, a családtól való elszakadás nehézsége, a bevonulás körüli feszültségből adódó családi konfliktusok, gyermeknevelési problémák. A kezdeti nehézségek időszakában rendkívül fontos a személyi állomány megfelelő odafigyelése az elítélt felé, annak tájékoztatása, eligazítása. Mivel a Részleg a fogvatartottak együttműködési hajlandóságára épít, így jó esetben egyfajta együttműködés alakul ki az állomány és a fogvatartott között. Ez azért is fontos, mert aki nem együttműködő, a szabályokat nem hajlandó betartani, azt kihelyezik a Részlegről.

Az eddigi tapasztalatok szerint a Részlegben elhelyezett fogvatartottak alkalmazkodók, segítik egymást, a légkör sokkal nyugodtabb és családiasabb, mint más körlet-részeken. Zárt közösséget alkotnak, tájékoztatják egymást az elhangzott szabályokról, felkarolják az elesettebb, elveszettebb társaikat, segítik egymást a lelki és családi problémákkal való megküzdésben is. Nem jellemzőek az egymás ellen elkövetett fegyelmi cselekmények. Lényegesen kevesebb konfliktusra is kerül sor elítélt és elítélt között, valamint elítélt és a személyi állomány tagja között. Esetükben rendkívül ritka

²⁰ Az első-büntényes elkövetők részlegéről történő kihelyezést a bv. intézetben annak a szakterületnek kell kezdeményeznie, aki az arra okot adó körülményről tudomást szerzett, viszont az elítélt kihelyezéséről a Befogadási és Fogvatartási Bizottság dönt.

a verbális agresszió, a kiabálás, az ajtócsapkodás egy-egy kiadott utasítással szemben. Nem jellemző a más körletek esetében legtipikusabb cselekmények elkövetése sem, mint például személyi állomány sérelmére elkövetett cselekmények (hivatalos személy elleni erőszak), civil személyek sérelmére elkövetett cselekmények (mobiltelefonos le-
húzások) vagy a fogvatartott társ sérelmére elkövetett cselekmények (zsarolás, kényszerítés, szexuális zaklatások) sem. A konformizmust és együttműködő készséget nyilván a kisebb létszámból fakadó nyugodtság, a személyi állomány ebből fakadó türelme és készsége is elősegíti.

Az ország különböző intézeteiben kialakított Részlegeken elhelyezettek majdnem 100%-a vesz részt munkáltatásban. Napközben a munkaterületen vannak. Ez is sokban hozzájárul az egészséges napirend és arányos életvitelből fakadó nyugodt légkör megteremtéséhez. A körleten elhelyezett elítéltek legtöbbje jogosult enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása alá esni, társadalmikötődés-program és/vagy reintegrációs őrizet jogintézményét igénybe venni, illetve feltételes szabadságra bocsátást elnyerni, ez is nagymértékben motiválja őket a szabályoknak megfelelő viselkedésre. Hasonlóan, az intézet elhagyásával járó különféle lehetőségeket, mint például a látogató intézeten kívüli fogadása, kimaradás, eltávozás lehetőségét is progresszív módon biztosítja az intézet számukra.

A reintegrációs tevékenységük keretében – egyébként nemcsak az e részlegben elhelyezetteknek, de nekik különösen is – törekszik a büntetés-végrehajtás arra, hogy ösztönözze az elítéltet családi és egyéb kapcsolatainak fenntartására, meglévő kapcsolatainak továbbfejlesztésére, elősegíti a különféle kedvezményes jogintézmények nyújtotta lehetőségeket, amennyiben azok jogszabályi feltételeinek megfelelnek.

A reintegrációs tevékenység e részlegben is összetett és többrétű. Az általános reintegratív tevékenységeken túl a Részlegben lehetőség van speciális, személyre szabhatóbb programok megvalósítására is – elsősorban a létszámnak és az együttműködési hajlandóságnak köszönhetően. Jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy minden Részleg reintegrációs programját részletesen bemutassuk, de példálózó jelleggel kiemelnénk olyan rendkívül eredményes programokat, mint az *életvezetési és háztartási szakkör*, amely során az első büntényes elítéltek elsajátíthatják a háztartástani alapokat, a főzés és a megfelelő alapanyagok kiválasztásán, megvásárlásán át, az előkészítésen keresztül az új ételek elkészítésének folyamatát. Szintén hasznos programnak bizonyult a *Kezdjük újra!* program, amelynek célja, hogy megmutassa, megtanítsa az elítélteket olyan technikákra, módszerekre, eszközökre – akár digitális, online módon –, amelyek segítségükre lehetnek az álláskeresés területén. A program során megtanulják, hogyan kell önéletrajzot vagy motivációs levelet készíteni, különböző állásinterjú-szituációkat is begyakorolhatnak, illetve tipikusnak mondható beszélgetéseket is elsajátíthatnak a programban részt vevők. A program célja segíteni a szabadulást követő munkába állást, megismertetni a fogvatartottakat olyan helyzetekkel – kockázatmentes környezetben –, amelyekkel álláskeresés közben, interjú során szembesülhetnek.

Szintén több Részlegben alkalmazott program a „Gazdálkodás okosan”, amelynek célja, hogy gazdasági szempontú oktatással, pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos döntéshozatal folyamatait bemutassa olyan elítéltek részére, akiknek ez a terület ismeretlen. Első lépésként például az intézeti élet költségeinek beosztását próbálják megtanítani nekik: hogyan osszák be a személyes szükségletre fordítható összegüket, a telefonálási keretet, amit akár pár napon belül is ki tudnak meríteni.²¹

Természetesen a Részlegben is elengedhetetlen a *Kreatív műhely*, amely nemcsak a szabadidő hasznos eltöltését jelenti, hanem kialakítja az elítéltek motiváltságát, erősíti a családi kapcsolatokat a családtagok számára készített ajándékok által, amelyeket az elítélt alkalom adtán elküldhet a szerettei részére. Az alkotói folyamat során az egyes foglalkozások egymásra épülnek, így egy folyamat az alkotás elkészüléséig tart, ez türelmet, kitartást, fókuszálást igényel, és ezek mind fejlesztő foglalkozások. Az alkotói folyamat során fejlődik a fogvatartott készsége, kézügyessége és fantáziája.

A fent felsorolt programok mellett még számtalan, a fogvatartottak igényeinek megfelelő programok állnak rendelkezésre, olyanok, mint érzelmiintelligencia-fejlesztő tréningek, önismereti tréningek, valamint szabadulásra felkészítő programok. Összességében ezek a programok nem folyamatosan, hanem igény szerint és létszám függvényében valósulnak meg.

3. A Részleg jövőbeli fejlesztési lehetőségei

Az első büntényesek részlegeinek működése egy relatíve fiatal jogintézmény, és mint ilyen, vannak benne még fejlődési perspektívák, lehetőségek. Sokszor egyébként egy remekül működő európai színvonalú jogintézménynek van, hogy mi magunk, az állomány vagyunk a korlátai: elsősorban létszámhiány, leterheltség vagy megfelelő képzettség hiánya okán. Máskor az intézeteink építészeti sajátosságai, elkülönítésre szolgáló körletrészek kialakításának nehézségei akadályozzák a megfelelő színvonalú működést. Mindezeknek – a tárgyi és személyi feltételeknek ugyanis – összhangban kell lenniük a Részleg meghatározott szakmai céljaival.

Tudományos szempontból nehézséget jelent egyelőre a fogva tartásra, bűnismétlésre és a visszaesésre gyakorolt hatások tudományos mérése. De ez csak kezdeti állapot, a tapasztalat és mindennapok ugyanis azt mutatják, hogy érezhetően felmérhető máris az elkülönítésbe fektetett energiák megtérülése: a fegyelmi eljárások számának alacsony volta, a Részlegben elhelyezettek visszajelzésesei és az állomány munkamorálja alapján.

Objektív helyzet, hogy az országban az első büntényesek Részlege jelenleg hét intézetben működik. Ebből a hét intézetből kell választani az ország egész területéről érkező elítélteknek, ha ebbe a különleges részlegbe szeretnének kerülni és alkalmasak is oda. Viszont ez hátrányt jelenthet az esetleges kapcsolattartás tekintetében. Ha olyan

²¹ Progresszív rezsimszabályoknak megfelelő időintervallumban telefonálhatnak. E program első lépéseként a benti élet költségeinek beosztása során feltérképezik az esetleges nehézségeket, személyre szabott táblázatokat készítenek, beosztják a telefonálási percek napról napra, kiérkezési vásárláshoz listát készítenek gyakorlásképpen.

intézetben tudják csak elhelyezni, amely távolabb esik a lakóhelyétől, az a kapcsolattartása (elsősorban látogató fogadás) kárára válhat. Ezáltal választási helyzetbe kerül az elítélt, hogy a Részlegen történő elhelyezését vállalja, minden kedvezményével együtt vagy a kapcsolattartását a családjával, szeretteivel. A kapcsolattartás ugyanis egy távolabbi intézetbe elhelyezett elítélttel a családi kasszára anyagilag megterhelő hatással lehet, többletkiadásként jelenik meg, ami csökkenti a család bevételét, és megnehezítheti az amúgy is nehéz új életkörülményt a család számára.

Szintén kihívás az első büntényes elkövetők részlegére elhelyezett elítéltek teljes körű elkülönítése munkaterületeken, foglalkoztatások során (munkavégzés során a fogvatartottak végrehajtási fokozattól függetlenül együtt helyezhetők el), különféle reintegrációs programokon, vallási szertartásokon, néha még a szabad levegőn tartózkodás alkalmával is.

A hazai büntetés-végrehajtás mégis mindent elkövet, hogy a jól működő eredményes gyakorlatokat fenntartsa és biztosítsa a fogvatartottak számára. A siker, az eredményesség nekünk is öröm, büszkeség. S ezt a fajta eredményességet csakis az első perctől kezdődő alaposan felépített rendszerrel tudjuk elérni, azzal a rendszerrel, amely az elítéltek és egyéb jogcímen fogva tartottak bekerülésével kezdetét veszi, az egész fogva tartás folyamatát áthatja és a szabadulást követően az utógondozásig fennáll, és úgy nevezzük: reintegráció. A reintegráció alappillére a megfelelő elkülönítés. Az első büntényesek részlege ezért is lesz hosszú távon a reintegráció egyik sikereleme.²²

IRODALOMJEGYZÉK

BVOP Belső Módszertani Útmutató az első büntényes elkövetők részlegéhez. 2018.

Czenczer Orsolya: Az alapvető jogok biztosának a Nemzeti Megelőző Mechanizmus keretében végzett vizsgálatai egy bv-s szemével. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. különszám. 135–146.

Fogvatartottak száma és demográfiai adatai. *Börtönstatisztikai Szemle*, (2018), 1. 4–12. 8. Elérhető: <https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai%20Szemle%202018%201.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 28.)

Kovács Zsuzsanna: A visszaesés megelőzésével kapcsolatos kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben. *Börtönügyi Szemle*, 33. (2014), 2. 61–75.

Pap Attila: Új rezsimszabályok az első büntényesek elkülönítésére? *Börtönügyi Szemle*, 27. (2008), 3. 79–80.

Jogi források

2013. évi CXXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
27/2017. (II. 5.) OP szakutasítás fogvatartottak öngyilkossági cselekményeinek megelőzésével kapcsolatos feladatok

²² Czenczer Orsolya: Az alapvető jogok biztosának a Nemzeti Megelőző Mechanizmus keretében végzett vizsgálatai egy bv-s szemével. *Miskolci Jogi Szemle*, 14. (2019), 2. különszám. 135–146.

ABSTRACT

The First Time Behind the Bars - Thoughts about the Life of the First Offenders in Hungarian Prisons

Orsolya CZENCZER – Anita TOLNER

In the Hungarian correctional institutions we have several detention units with special treatment needs. These departments were created primarily to manage the individual, specific situation of the prisoner in a professional, targeted and attentive manner. On February 1, 2018, a new unit was introduced into the Hungarian prison system for the first offence criminals. The objective of the unit is to protect the specialised group of inmate population (first offenders), to reduce the risk of recidivism, to minimise incarceration and prisonisation effects, and to prevent inmates from becoming victims. The basis for effective reintegration is personalisation. This unit strives to ensure this important principle in its entirety.

Keywords: *first offenders, prisoners, inmates, correctional institution, prison*